

ruár 9.) írt. Erre vonatkozólag a Mesternek Breitkopi és Härtel kiadóhoz 1811 október 9-én írt levelében következő sorokat olvashatjuk: „... Ein anderes Ereignis waren noch die Ungarn für mich. Indem in meinem Wagen steige, nach Teplitz zu reisen, erhalte ich ein Paket von Ofen, mit dem Ersuchen, für die Pester Eröffnung des neuen Theaters etwas zu schreiben; nach dem Verbot meines Arztes hin, um *den Schnurbärten*?) *die mir von Herzen gut sind, zu helfen*...“ Később Beethoven egy Attila-operának megkomponálását is tervezte, ez a terv azonban sajnos, kivételre nem került.

Beethoven-relikviákban nagyon szegények vagyunk. A Nemzeti Múzeum kéziratgyűjteményében egy lapot őriznek az „István király“ nyitányának szövegeiből, amely hiteles Beethoven-kézirat, azonkívül egy zongorát, amelyet Beethoven Londontól a Broadwood cégtől kapott ajándékba. Ezt a hangszeret a Mester halála után Liszt Ferenc szerezte meg és hagyatékából a Nemzeti Múzeumba került.

Beethoven-kutatóink újabb felfedezéséről kell még megemlékeznünk. Eddig semmi hiteles adat nem volt arra, hogy Beethoven Budán is megfordult volna. Erre vonatkozólag Major Ervin a „Zeitschrift für Musikwissenschaft“ 1926. májusi számában és Papp Viktor a Kolozsváron megjelenő „Pásztortűz“ című folyóiratban közöl hiteles adatokat, amelyek szerint Beethoven 1800. május 7-én hangversenyzett Budán a mai Várszínházban. Erről a Magyar Kurir a következőképpen számol be: „... a budai Teatrumban Concert tartatott, amelyben egy Beethoven nevű híres muzsikus a Forte Pianon való mesterséges járdása által mindeneknek magára vonta figyelmességét“.

Beethoven tehát nemcsak megfordult Budán, hanem hangversenyt is adott a pest-budai közönségnek. Ez a budai hangverseny is egyike azoknak a külső körülményeknek, amik az ő „magyaros“ inspirációira vetnek fényt.

(Szeged.)

Baranyi János.

A FASCIZMUS FILOZÓFIAI ALAPJAI.

Többször felvetődött a kérdés: mi a fascizmus filozófiája; sőt egyenesen így is: *van-e* egyáltalán filozófiája a fascizmusnak? Az így felvetett kérdésre a legkülönbözőbb feleleteket lehetett adni, de nem volt könnyű, sőt egyáltalán nem volt lehetséges az alapelvek egyszerű és sebtiben összeállítható felsorolásával a választ elintézni. Hiszen az, ami *volt*, ami már megtörtént ami tehát az elme számára kényelmesen elemezhető és taglalható *múlt*, az egyrészt a pontos történeti leírásra, másrészt a hevenyészett és egyszerűsítő szociológiai rendezésre is könnyen alkalmas; viszont, ami fejlődik, változik s ami szemünk előtt szüntelenül új arcokat ölt, azt már nem lehet olyan pontossággal és biztonsággal leírni és elemezni. Olyan ez, mintha egy akaraterőtől és töretlen reményektől duzzadó ifjút az elé a kérdés elé állítanánk: mi lesz belőle? Az egyetlen válasz, amit adhat, csak azt tartalmazhatja, mi akar lenni; mert mála nem annyira a jelen a fontos, mint inkább a jövő, ami felé jelenje is tör. Így van ez magyarában a szellemi életben is: ott is a szellem jelene a jövő záloga s valóságának igazi lényege az, amivé lennie kell.

²⁾ A magyarok tréfás megjelölése.

Ha a fascizmus filozófiája alatt körülírt; alapvető követelményeiben és oldalági következményeiben maradék nélkül rendszerezett programot alkarnánk érteni, akkor azt kellene mondanunk, hogy a fascizmusnak nincs filozófiája; ha azonban filozófia alatt nem elvont rendszerezést vagy doktrinér boncolgatást értünk, hanem — ami adott esetben az egyetlen helyes eljárás — az erkölcsi és politikai élet eleven szemléletét (ami egyáltalán nem elvont szemlélet, hanem inkább dinamikus eszme és világnézet) akkor el kell ismernünk, hogy a fascizmusnak ilyen filozófiája *van*. Sőt nemcsak hogy *van* ilyen filozófiája a fascista mozgalomnak, hanem egyenesen *ez* az irányító szelleme, az eszmei gyökere és az erjesztő kovácsa ennek a hatalmas politikai gondolatnak mely éppen napjainkban mélységesen átalakítja az olasz életet és magára vonja az egész világ érdeklődését.

A probléma tehát nem az, hogy egy logikai és történeti zárókövéhez már eljutott eszmei és gyakorlati mozgalmat megvizsgáljunk, hanem az, hogy megragadjuk egy nemrégben elindult politikai és szociális kísérlet *mozgató eszméjét*, mely annak éltető lényege, azt szükségszerűen jellemzi és céljai felé kalauzolja — túl a napi események epizódjain, melyeknél talán túlságos szívesen megállapodott a szemlélők kényelemszerető kíváncsisága és az elvszerű ellenfelek pártos tagadása. Aki azonban nem akarja beérni az újságírás közhelyeivel s nem hajlandó a fennálló rend minden változását eleve véres ostobaságnak vagy barbár zsarnokságnak tekinteni, annak kötelessége tekintetét egy korszak és egy nép szociális viszonyaiba és eszméi szükségleteibe kissé mélyebbre irányítani. Ez alkalommal mi előjáróban lemondunk ilyen mélybeható vizsgálatról s csak arra szorítkozunk, hogy egy rövid cikk szűk keretei között rámutassunk a fascizmusnak, mint életszemléletnek, szerintünk főbb pontjaira: a fascizmus filozófiájának mozgató elveire.

*

Itt tüstént felmerül a „források“ kérdése, amelynek, helyesen felfogva, megvan a maga fontossága. Mert bár igaz, hogy a szellem műve és működése, éppen azért, mert szellem, nem vezethető vissza kizárólagos okokra, hiszen a szellem világa a szabadságé és nem a kauzalitásé és gépiességé, de az is igaz, hogy a szellem is csak meghatározott *történelmi alapon* gyökerezik, melyet minden újabb működése eredeti módon értelmez és újra:eremt ugyan, azonban e nélkül mégsem képzelhető el keletkezése. Hogy csak a legfontosabb és legközelebbi befolyásokra szorítkozunk, mindjárt megemlíthetjük a *Sorel* nevéhez fűződő szindikalizmust s annak a többé-kevésbé rigorozus *idealizmusnak* különböző irányzatait, melyek a század elejétől kezdődőleg felbukkantak, legyűrték a pozitivistá szemlélet s éppen Olaszországban Benedetto *Croce* és Giovanni *Gentile* műveiben találták meg legösszeffüggőbb és legutdatosabb kifomálódásukat.

Mint általánosságban ismeretes, a szocializmus a XIX. sz. végén és a jelen század elején mindinkább eltávolodott a marxista alaptól, hogy szinte teljesen azonosuljon a kispolgári demokratizmus megjelenési formájával s pusztán humanitarisztikus, utilitarisztikus és választási párt-gépezetté súlyedjen. Mint ilyen rámutatható ugyan bizonyos könnyű sikerekre a munkások tömegei között, de végül is elidegenítette követőit minden férfias eszménységétől: a fennálló állami ellenségeivé tette őket amélkül, hogy előkészítette és felbátorította volna őket egy új államrend alkotására. Ismeretes, hogy milyen erélyesen szállt szembe evvel a demokratikus súlyedéssel Georges *Sorel*, a szocializmusnak Márx után a legkiválóbb

személyisége, aki egész életét a demokratikus ideológia és gyakorlat kritikájának szentelte, hogy visszaadhassa, vagy megadhassa a munkásmozgalomnak azt a történeti és eszmei tudatosságot, azt a morális és hősi öntudatot, amik nélkül szocializmusról, a burzsoáziával való szembeszállásról beszélni értelmetlen dolog lenne. Sorel eszméinek, mint ez túlon-túl ismeretes, ha a szűk térre szorított szindikalista mozgalomtól eltekintünk, nem volt érezhető gyakorlati befolyásuk, s általában jóval nagyobb visszhangra találtak Itáliában, — hol Sorel-t jól ismerték, hol ő nemrégiben bekövetkezett haláláig állandó munkatársa volt a folyóiratoknak és lapoknak, hol gondolatai sok pontban találkoztak Antonio *Labriola* és Benedetto *Croce*¹⁾ felfogásával, — mint a franciáknál, ebben az annyira demokratikus-racionálisztikus szellemű s annyira és mélyen polgári jellegű társadalomban.

Az olasz szindikalizmus, ellentétben a szociálista együttműködéses és választói rendszerrel, mindig Sorel hatása alatt állt s a szociáldemokráciával éles harcokat vívott. Ezek a harcok kevéssel a világháború előtt az anconai kongresszuson hozott, a szabadkőművesek kiűzésére vonatkozó határozatban, majd utána a szocialista párt kettészakadásában kulmináltak. A szindikalisták ugyanis, szemben a szociálistákkal, Mussolini és a hősi halált halt Filippo *Corridoni* vezetése alatt a háborúban való részvételt tartották az olasz politikai és társadalmi élet megújulására az egyetlen lehetőségnek. Sorel-t kell tekintenünk a szindikalizmus atyjának, de egyuttal ő egyik szellemi atyja a fascizmusnak is, melynek vezetői eredetileg nagy részben szindikalisták voltak. Ugyancsak ő elsősorban a mestere kifejezett és megismételt vallomásai szerint Benito *Mussolininek* is, kiben Sorel jó néhány évvel ezelőtt' előre meglátta azt az embert, aki majd egyszer fontos szerepet fog játszani a szocialista mozgalomban és hazája életében. Könnyű lenne B. Mussolini irataiból, beszédeiből, cselekvési elveiből Sorel-re emlékeztető remniscenciák hosszú sorát összeállítani s megmutatni, milyen hatással volt rá a demokratikus „haladás-illúziók“ kritikája, a kettős, szocialista és polgári súlyedés kegyetlen elemzése, a közvetlen cselekvés voluntarisztikus és heroikus morálja. Ez azonban jórészen célját tévesztett fáradozás lenne, amennyiben, mint mondtuk, Mussolini konkrét filozófiája inkább pártvezetői és államférfiúi effektív működésében nyilvánul meg, amint Cavour gróf eredetisége és eleven gondolata sem az individualisztikus liberalizmus ama principiumában rejlik, amiket ő a liberális politikai íróktól s a XVII. és XVIII. század angol nemzetgazdájától átvett, hanem a töle megindított, vagy befejezésre juttatott nagy politikai kérdéseknek megoldásában.²⁾

Az *idealizmusból* a fascizmus — amellet, hogy azt hitté és cselekvési elvévé emelte — magáévá tette még a liberális, demokratikus, szerződéselvű individualizmusnak kritikáját is: ennek az individualizmusnak különböző formái ugyanis történetellenes, naturalisztikus módon úgy állítják be a dolgot, mintha az egyén előbb lett volna, mint a törvény és az állam. Innen van az agnosztikus, a tisztán jogállam, a korlátokat kitűző állam fogalma, ami kívül áll a személyiségen, melyben viszont a szellem abszolút morális és vallásos értékei érvényesülnek. Azonban, ha elis-

¹⁾ A legtalálhatóbb megjegyzéseket Sorel-ről Croce írta a *Considerazioni sulla violenza* Bari, Laterza 1926 olasz kiadásának előszavában. — Kitűnő könyv a szociáldemokrácia hanyatlásáról egy Sorel-követő olasz író tollából, ki egyuttal Mussolini barátja: A. Lanzillo, *La disfatta del socialismo*. Firenze, La Voce, 1918.

²⁾ V. ö. *Gentile* megfigyeléseit C. Cavour, *Scritti politici, nuovamente raccolti e pubblicati da G. Gentile*, Roma, Anon. Libreria editoriale 1925., a bevezetésben.

merjük, — mint ahogyan a modern gondolkodás Kant-tól kezdve a kereszténység eredeti intuícióját újra magáévá téve kezdi elismerni, — hogy a törvény nem az akaraton túleső transcendens valami, hanem azonos a maga számára egyetemesse és világossá lett akarata, hogy az igazi egyéniség nem a meghatározatlan, természetes sokaság egyik száma, hanem totalitás és abszolútum, akkor nyilvánvalóan nem lehet többé megállni az államon legalább eszmeileg kívül álló egyéniségek összességének liberális és demokratikus koncepciójánál, mely szerint az állam az egyesek tevékenységét csak kívülről korlátozza s úgy keletkezik, hogy összesíti az öt feltételező érdekeket és akaratosokat, amik azonban benne valóban csak összegeződnek, de fel nem oldódnak. Az idealizmus kétségtelenül hozzájárult a fascizmusban ama felfogás elterjesztéséhez, hogy a politika nem oldódik fel csak a gazdasági életben, amint ezt individualista-egoista elvei szerint a demokrácia valja, hanem lényegében akarat kérdése, egy *etikai és egyetemes akaraté, mely az egyént, mint partikuláris egyént maga alá gyűri ugyan, de viszont felemeli, mint a szellem fényében szemlélt egyént, mint törvényt, mint egy olyan eszmény szolgálóját, amí az életet egyedül igazolhatja.*

A fascizmus tehát *ellenlába a liberalizmusnak és demokráciának*, de értsük meg: a régi, elavult, a XVIII. század Rousseau-jában kulmináló filozófia liberalizmusának és demokráciájának, továbbá az azokból származott intézményeknek s az azokból áramló világnézetnek, mely a nyugati országokban az u. n. *commun sense* világnézete. Azoknak, akik a fascizmust netalán avval vádolnák, hogy hadat indított egy ilyen régi, tiszteletreméltó hagyomány ellen, egészen nyugodtan úgy felelhetne, ha egyáltalán felelni akarna, hogy hivatkoznék arra a másik, sokkal modernebb, magasabb rendű s nem kevésbé nemes hagyományra, mely egy *Vico, Mazzini, Fichte, Hegel, Sorel, Croce* és *Gentile* neveivel büszkélkedhetik.³⁾ A fascizmus, mint mondtuk, tagadja tehát a liberalizmus és a demokrácia absztrakt és naturalisztikus politika-felfogását, az államot etikailag fogja fel, az egyének nemcsak jogait, hanem kötelességeit is érezteti, beláttatja vele, hogy az állam nem valami a fejünk felett lebegő elképzelés, hanem minden ember szívében élő és működő realitás s az egyén, valahányszor elvonatkozik a maga partikuláris érdekeitől, a maga egyéni hajlamaitól és azokat legyőzi, mindannyiszor igenel egy akaratot, mely mint egyetemes akarat azonos a törvénnyel, vagyis lényegében az állammal.

Azonban ha liberalizmus alatt ezt a liberalizmust értjük, mely tagadása a kasztoknak, a privilégiumoknak, az isteni eredetű jogoknak és elismerése a polgárok szabad akaratát kifejezésre juttató, az emberi méltóságot alapul vevő államnak, akkor *a fascizmus is liberalizmus* s nem ez ellen küzd, mert nem is tehet mást, mint követi ennek szellemét és munkáját.

Ellenlába a demokráciának: de csak annak a demokráciának, mely a népet számnak, tömegnek fogja fel, az államot pedig az egyéni érdekek összesített érdeképviseletének s a gyakorlatban a testületeket, a választói, a személyi és helyi érdekeket az állam objektív szükségletei kárára túléntékeli és pluralisztikus nivellálási kísérletei közben szükségszerűen konzervatív demagógiává süllyed.

³⁾ A fascizmus legelevenebb történeti és eszmei igazolása *Gentile* munkáiban található, ki egyike a modern világ legmélyebb gondolkodóinak. V. ö. többek között a köv. munkákat: *I fondamenti della filosofia del diritto 2*, Roma, De Alberti, 1923; *Guerra e pace 2*, Napoli, Ricciardi, 1919; *Dopo la vittoria*, Roma, La Voce 1920; *Che cosa è il fascismo*, Firenze, Vallecchi, 1925. — Egy részletproblémára vonatkozólag I. C. Licitra értekezését a *Dal liberalismo al fascismo*, Roma, De Alberti, 1925 kötetben 99—125 lk.: *Spunti hegeliani ed esigenze fascista.*

Azonban a fascizmus is kitarat a demokrácia mellett, ha demokrácia alatt a jogos ambícióktól fűtött s az önmaga sorsát irányítani akaró népet értjük, mely nem ismer maga fölött más törvényt és akaratot, csak azt, mely belőle, az egész népből, annak minden osztályából alakúl, az u. n. vezető osztályoktól kezdve le a legszerényebb munkásokig, különbségtevés nélkül, azonban a szociális étellel és az állammal szemben tanúsított effektív teljesítményeik arányában. S e tekintetben a fascizmus — túlmérolg a francia forradalom elvein felépülő képviseleti rendszeren és kormányzaton — erősen közeledik a szocializmus nagy követelményeihez: elismeri, hogy minden tulajdon és minden jog forrása a munka, vallja, hogy nemcsak jogilag, hanem politikailag is el kell fogadni ama szindikátusok s szervezetek szükségességét, amelyek nem a végtelenségig megosztott és fejenként számon tartott, hanem a munka fegyelmét, védelmét és szabályozását vállaló, természetes szervezetekbe csoportosított népet képviselik. E szervezetekhez csak az tartozhatik, aki a szó legtágabb értelmében termel. „Az osztályöntudat mind nagyobb fejlődésével — mikor szindikalista szervezetek teljes hatalmukkal és prepotenciájukkal léptek fel, pl. a munkások és munkaadók harcában — előfordult, hogy az állam megvédésére képtelen liberalizmus, mely a csatát az államellenes szindikalizmussal szemben mind az elvi, mind a választási, mind a gazdasági harcban elvesztette, kénytelen volt majd az egyik, majd a másik szervezetnek felelőtlen vezetőitől koldulnia mintegy a létét. A modern állam létét fenyegető hasonló anarchia közepette a fascizmus ma végül lerakja az új rend alapját és azt minden csoport és minden osztály egyensúlyára alapozza, melyek csak tevékenységi köriük különbségeiben térnek el egymástól, azonban mind egyformán nélkülözhetetlenek a társadalom céljai szempontjából s mind egyformán szentek a haza előtt.“⁴⁾ Így a szindikalista állam alapvetésével együtt jár a végrehajtó hatalom megerősítése, mert a partikuláris érdekek, legyenek azok akár csoportoké, vagy osztályoké, nem kerülhetnek a magasabbrendű állami érdekek fölé.⁵⁾

*

Demokrácia-e a fascizmus, vagy arisztokrácia? A fascizmus egy *arisztokratiko-demokratikus kísérlet*, olyan társadalma a termelőknek és dolgozóknak, mely az új alkotmány berendezkedésének megfelelően a maga köréből kiválasztja az irányító elitet. Ez, mint minden elit, élénk tudatában van a történelemből számára megszabott kötelességeknek s tevékenységének alapja az alkotó hit.⁶⁾ A mai Európán a nyugati demokratikus társadalmakban mély fáradtság jelei mutatkoznak: a már több, mint évszázados történeti fejlődés vonala lefelé hajlik s nyilvánvaló a demokráciának mindinkább növekedő képtelensége arra, hogy a modern élet szükségletei felett uralkodjék és azoknak megfeleljen. Mint minden régi hitnél, itt sem hiányzanak a hívők s itt is megvan egy gazdag és dicsőséges hagyomány hatal-

⁴⁾ Gino Arias, *Sul problema sindacale e sull' ordinamento corporativo* a köv. kötetben *Relazioni e Proposte della Commissione Presidenziale per lo studio delle Riforme Costituzionali*, Roma, Libreria dello Stato, 1925. 143. l. Mint ismeretes, e híres tizenötös bizottság javaslatai, melynek elnöke maga Gentile volt, lényegükben az új alkotmány törvényeivé lettek. — A fascista szindikalizmus bő irodalmából l. S. Panunzio, *Lo stato fascista*, Bologna, Cappelli, 1925.

⁵⁾ Érdekes e gondolatsorral összevetni Hegel-nak *Die Grundlinien der Philosophie der Rechts* c. művében megnyilvánuló felfogását.

⁶⁾ V. ö. Camillo Pellizzi, *Fascismo-Aristocrazia* Milano, Alpes, 1925. s ugyanezen szerzőtől a köv. korábbi munkát: *Problemi e realtà del fascismo*. Firenze, Vallecchi 1923.

mas alapja, azonban a teremtő lendület elgyengült, szinte már elakadt. A háborús polémiában jelszóként szereplő úgynevezett „demokratikus háború“ némi hatással volt ugyan a részben még feudális viszonyok között élő országokra, azonban teljesen meddőnek bizonyult a nyugati népeknél. S valóban a hit csak akkor gyűjthetja fel az elméket, csak akkor irányíthatja a világ dolgait, ha megvan benne, legalább homályosan, annak az öntudata, hogy némi részben a jövőt jelképezi és értelmezi az emberiség történeti menetének értelmét. Innen van vonzó, magával ragadó ereje, ez önti be követőibe a veszély megvetésének, az önfeláldozásnak szellemét, ez teremti azt a „misztikus“ légkört, amit Mussolini több ízben a fascizmus jellegéhez tartozónak állított. Ez az oka annak, hogy a fascisták néha úgy tűnnek fel, mint egy új hitvallás követői, olyan hité, melynek vannak elvei, van alapvető krédója. Az utóbbit a fascizmus számára Mussolini az *önteláldozás* akarataiban és képességében, továbbá az *új életforma* teremtésére irányuló munkával szemben tanúsított *önmegadásban* látja.⁷⁾ E tekintetben a fascizmust is szinte vallásos jellegű demokráciának mondhatjuk. Örököse ebben Giuseppe *Mazzini* tanainak, ki az új Itália prófétája volt s azt hirdette, hogy az a demokrácia, melynek nincs hite, a partikularizmus karmaiba kerül s megindul a pusztulás felé. Ez a hit különben, mely fascizmust áthatja és összes újjító mozgalmait lelkesíti, egyáltalán nem visszafejlődés, mint ahogyan a demokrácia maradi pártfogói hirdetni szeretik, hanem inkább a modern világ gondolata. Ez a gondolat a szocializmus és idealizmus hatása alatt keletkezett, cselekvési akarattá lett, hogy megkísérelje a mai társadalom újjáalkotását, azét a társadalmét, mely berendezkedéseiben s meggyőződéseiben még mindig visszatükrözötteti — Olaszországban, Franciaországban és Angliában — a liberalizmusnak és a XVIII. századi felvilágosodott demokráciának ideben még mindig visszatükrözötteti — főleg Olaszországban, Franciaországban és Angliában — a liberalizmusnak és a XVIII. századi felvilágosodott demokráciának ideológiáját.

(Szeged)

V. Santoli.

KÖZÉPKOR.

Az az érdeklődés, amely a XX. század hajnalán az egyetemes történelemnek méltatlanul elhanyagolt *ezer esztendeje*: az u. n. *középkor* iránt jelentkezett, a háborút követő esztendőekben nagy méretekben bontakozott ki. Nem ez a helye, hogy számbavegyük, ami e téren a közelmúltban történt. Értjük be azzal, hogy rámutassunk: Európaszerte s különösen Amerikában megizmosodtak a középkori tanulmányok, amelyek nemcsak a szorosán vett politikai történetet, hanem mindezekelőtt e korszak szellemi és művészeti, társadalmi és gazdasági alakulásának problémáit kívánják feltárni. Nagy tudományos kutató-munkák mellett se szeri, se száma azoknak az essay-szerű ismertetéseknek, amelyek főként e századok művelődéstörténetét és társadalmi életét óhajtánák az olvasók szélesebb rétegeivel megismertetni. Ez az újraéledő középkor-kutatás egyfelől összefonódik egy, nemrégiben önállósult, új diszciplinával: az *ókereszténység* (Christliche-Antike) szellem-történetével, másfelől belétorkollik a *renaissance* és *reformáció* történetének már régebben és nagy részletességgel művelt tudományágába; a „középkor alkonya“ a problémáknak egészen új csoportját nyújtja.

⁷⁾ „Csak akkor teremtünk igazán történelmet és nem krónikát, ha valóban életformát, vagyis az élet új módját alkotjuk meg.“ Mussolini, *Discorsi del 1925*, Milano, Alpes, 104. l.